

MAROSVÁRI ATTILA

AZ IPAREGYESÜLET „MESTERINAS-ISKOLÁJA”, 1845–1847

A Habsburg fölvilágosodott abszolutizmus modernizációs gazdaság- és művelődéspolitikája részeként az 1770-es évek elejétől körvonalazódó állami iparoktatási intézményrendszer magyarországi kiépítésére a 18–19. század fordulóján került sor. Bár az első lépések Mária Terézia korára vezethetők vissza (az első iparos rajziskolát, a *Schola Graphidist* 1778-ban nyitották meg Budán¹), a tanoncoktatás szerkezetének átfogó szabályozására II. József uralkodása idején került sor. A rendeletekben testet öltő elgondolás lényegében érintetlenül hagyta az évszázadok óta szinte változatlanul funkcionáló céhes iparoktatás szerkezetét,² s csupán az ott folyó gyakorlati képzés elméleti meg-alapozására és kiegészítésére tett kísérletet.

Az 1778-tól életbe lépő állami tanoncoktatási rendszer két, egymástól elkülönített intézményt jelölt ki a mesterinasok oktatására. Megteremtette egyrészt a vasárnapi rajziskolai hálózatot. Ezek az iskolák jobbára nagyobb városokban jöttek létre, s 1783-tól kötelező jelleggel, az inasok fölszabadulásának elengedhetetlen feltételeként a továbbra is a céhek kezében hagyott szakmai-mesterségbeli képzéshez nyújtottak kiegészítő, elemi rajzolási és geometriai ismereteket. Másrészt a kötelező népiskolai oktatás intézményei mellé életre hívták a vasárnapi iskolákat, amelyek a 20 év alatti, népiskolát nem végzett vagy onnan már kikerült céhes inasoknak és legényeknek adtak az írás, olvasás és számolás legelemibb ismereteit felőlelő elméleti oktatást.³ E kettős rendszer évtizedekre keretet adott a tanoncoktatásnak, és ezen a meglehetősen zárt és rugalmatlan kereten az 1832–36. évi országgyűlés után meginduló közoktatási reformmunkálatok sem változtattak. A báró Mednyánszky Alajos vezette oktatási reformbizottság következetesen fönntartotta a tanoncok elméleti és rajzoktatásának, valamint céhes szakmai képzésének szétválasztottságát. Ez ad magyarázatot arra, hogy a munkálatok nyomán 1846. február 10-én kiadott, a vasárnapi iskolákról szóló helytartótanácsi rendelet jószerével alig módosítva megismételte az inasoktatást szabályozó 1778.

-
- 1 *M. Kiss Pál*: A rajzolás mesterségének kezdete. A Képző- és Iparművészeti Szakiskola történetéből. Köznevelés, 1968. 704. Az alapító okiratot közli: Rajzoktatás, 1941. 58–59.
 - 2 Ennek alapos áttekintését nyújtja: *Mészáros István*: Céhes oktatásunk a XV–XVI. században. In: A munkára nevelés hazai történetéből. Szerk.: *Jausz Béla, Faludi Szilárd és Zibolen Endre*. Bp. 1965. 11–57. Ld. még: *Richter M. István*: Az inas a céhvilágban. Ethnographia, 1941. 218–227.; *Dóka Klára*: A céhes mesterré válás feltételei Pesten az 1840-es években. Századok, 1972. 96–125.
 - 3 *Marosvári Attila*: Az állami iparostanonc-oktatás intézményrendszerének kialakulása Magyarországon (1778–1848). Kézirat. Szeged, 1992. 5–28.

évi budai népoktatási tervezet és az 1795. évi helytartótanácsi rendelet koncepcióját.⁴

A szakoktatási rendszer csekély hatékonysága szinte szükségszerűen következett a szabályozás korlátaiból, elsősorban az elméleti és gyakorlati képzés intézményes elkülönítettségéből. Kétségtelen ugyan, hogy a rajziskolai hálózat létrehozása vagy az ismétlő iskolai oktatás megszervezése óriási lépést jelentett az iparostanonc-oktatás modernizálásában, ám annak rugalmatlan keretét nemcsak megváltoztatni nem volt képes, de a legtöbb helyen az újonnan létrehozott állami intézményeket is csupán kényszerítő intézkedésekkel (pénzbüntetések, foglalkoztatási korlátozások) tudta fenntartani. Ennek döntően az volt az oka, hogy a céhes viszonyok között tevékenykedő mesterek nem voltak érdekeltek sem a csupán elméleti ismereteket közvetítő vasárnapi iskoláztatás, sem pedig az iparüzésben közvetlenül nem hasznosítható rajzoktatás támogatásában, működtetésében. Mivel az inasok és legények szakképzését ezután is kizárólag a mesterek biztosították, az oktatás egyéb — állami — formái a céhes iparoktatás keretén kívülre szorultak. A céhek számára ugyanis a helyi piac biztonsága, a kereslet és a kínálat kiegyensúlyozottsága semmiféle külső (állami) beavatkozást nem tett sem szükségessé, sem indokolttá, amely a képzés hagyományos, a céhek elvárása szerint funkcionáló menetét befolyásolta volna. Ebből következett, hogy a mesterek túlnyomó többsége minden olyan törekvésben, amely az inasoktatás megreformálására irányult, céhprivilegiumai csorbítását látta, ezért heves ellenállást fejtett ki azok gyakorlati megvalósítása ellen. Aligha véletlen ezért, hogy az iparosoktatás hosszú időre megrekedt az 1780-as években kialakult keretek között, s e téren nem történt lényeges előrelépés a 19. század első évtizedeiben sem.

Az 1840-es évek elejétől a Mednyánszky-féle *studiorum commissio* mellett a szélesebb közvélemény figyelme is az iparoktatás reformja felé fordult, hiszen az ország iparosodásának elmaradottságáért sokan az oktatás elhanyagolt állapotát is felelőssé tették.⁵ Nyilván növelte az érdeklődést a műegyetem fölállítása körüli sok éves huzavona is. Ezekben az években egyre több írás jelent meg a hazai sajtóban, amely az iparosképzés új alapokra helyezése mellett érvelt, sőt kimondottan olyan újságok is megjelentek, amelyek az iparoktatás sajátos céljait is föl vállalták. (Így pl. az egri Joó Jánosnak a műtudományok és egyéb hasznos ismeretek terjesztésére megindított Heti Lap-ja vagy a Magyar Gazda mellékleteként megjelent, de csupán néhány számot megért Műipar című lap.) Az írások szerzői között voltak, akik az iskolarendszer egészének újjászervezése útján kívánták kijelölni az iparoktatás intézményeinek helyét,⁶ voltak, akik csak az ipariskolák hasznosságát bizonygatták,⁷ s olyanok is akadtak, akik a külföldi iskolák tapasztalataival érveltek a szakképzés hazai reformjának szükségessége mellett.⁸

A hazai műipar megteremtését célzó kezdeményezések között kétségtelenül az Iparegyesület tett szert a legfontosabb szerepre. Az egyesület szervezésének meg-

4 I. m. 33–42.; *Iványi Béla*: Az 1842. évi iparoktatási javaslat és annak sorsa. Magyar Iparoktatás, 1904. 323–333., 357–365., 391–403. Az 1846. évi rendelet közli: *Szterényi József*: Az iparoktatás Magyarországon. Bp. 1897. 79–80.

5 *Horváth Mihály*: Magyarország történelme. VIII. 2. bőv. kiad. Bp. 1873. 497–499.

6 *Hunfalvy Pál*: Emlékezés Késmárkra. III. Jövendő. Athenaeum, 1841. V. 290–292.; *Joó János*: Nézetek a magyar nemzet műveltségi és technikai kifejlése tárgyában. Budán 1841. 43–56.

7 Ipar-iskolák' hasznai az iparúzó osztályra nézve. Műipar, 1841. júl. 25. 61–63.

8 *Szemere Bertalan*: Utazás külföldön. I. Németalföld, Franciaország. Bp. 1940. 18–26.

indítását általában Almási Balogh Pálnak egy, a Pesti Hírlap 1841. január 6-i számában megjelent felhívásához kötik,⁹ valójában a később létrejövő egyesület eszményei attól a Kossuth Lajostól származnak, aki konok következetességgel formálta át igen rövid idő alatt a maga elképzelései szerint az eredetileg „hasznos ismeretek” terjesztését célul tűző társaságot¹⁰ Iparegyesületté.

Kossuth az Iparegyesülettel kapcsolatos elgondolásait már fél évvel Almási Balogh Pál fölhívása előtt megfogalmazta egy báró Wesselényi Miklóshoz írott levelében.¹¹ Az 1840. május 14-én lejegyzett gondolatsorból született meg aztán a Pesti Hírlap 1841. február 20-i számában közölt, nyilvánvalóan programadónak szánt, Műipar című vezércikke. Kossuth e levélben, majd cikkében a hazai ipar föllendítése érdekében egy olyan társulat létrehozását javasolta, amely rendezvényekkel (kiállításokkal), ismeretterjesztő előadásokkal, könyvtárral, szerzőszámgyűjteménnyel biztosítaná az iparral foglalkozók fölkészítését, állandó továbbképzését és szakmai információkkal való ellátását, emellett biztosítaná számukra a nyilvánosság és a kapcsolattartás feltételeit. Meg kell teremteni az Iparegyesületet — összegzi gondolatait az 1841. április 21-i Pesti Hírlapban —, amelynek célja: „hasznos ismereteket terjeszteni a nép minden osztályában, mellyeknek nincs módjuk ismeretvágyukat egy-vagy másképpen kielégíteni, hanem egyszersmind különösebb célul azt veszi fel, hogy hasznos ismeretekben a műiparos néposztályt részesítse,”¹² azaz „gondoskodni eszközökről, melyek polgártársaink egyik igen nevezetes osztályának, a kézműves osztálynak nevelését és kiképzését elősegítsék, a legsürgetőbb szükségek közé tartozik”.¹³

Ennek egyik eszköze lehet Kossuth szerint az egyesület inasoktató tevékenysége is: „ezzel [ti. az Iparegyesülettel] összekötetésben egy pár tanítót tartani; kik vasár- és ünnepnapokon a’ mesterlegények életkörükbé vágó technikai tudományokból ingyen népszerű leczkéket adjanak; egy harmadik oktatót pedig, ki a’ mesterinasokat magyar nyelvre oktassa.”¹⁴ Ez az elgondolás az Iparegyesület működését körvonalazó, Kossuth, Balogh Pál, Szentkirályi Mór és Eötvös József által kidolgozott „*Munkálati terv*” 9. pontjába,¹⁵ majd az egyesület alapszabályának 76. paragrafusába is bekerült: „... a mesterinasok számára a’ helybeli czéhektől remélt közrehatás segedelmével az írás, olvasás, számolás és rajzoláson kívül még az említett tanulmányok [ti. az experimentális fizika és vegytan] elemeiben külön oktatást adand”.¹⁶ Már itt szembeütönik ennek az oktatási formának az újdonsága: Kossuthék javaslata egyrészt össze kívánta kötni az addig külön folyó és külön szabályozott vasárnapi inasoktatást és a vasárnapi rajzoktatást, másrészt ezt kiegészítve szakirányú ismeretek tanítását is szükségesnek tartotta. A koncepció tehát már egy korszerű, az állami oktatás akkori keretét (gondoljunk a vasárnapi inasoktatás 1845. évi szabályozására) messze meghaladó ipariskola-modellt vá-

9 Pesti Hírlap, 1841. télhó 6. 14., ld. még *Fáy András* észrevételét: Pesti Hírlap, 1841. télutó 20. 119–120.

10 Pesti Hírlap, 1841. okt. 6. 678.

11 A levelet közli: *Ferenczi Zoltán*: Kossuth Lajos kiadatlan levelei br. Wesselényi Miklóshoz. Történelmi Tár, 1902. 170–175.

12 Pesti Hírlap, 1841. ápr. 21. 260.

13 Pesti Hírlap, 1841. febr. 20. 113.

14 *Ferenczi Z.*: i. m. 174.

15 Közli: Pesti Hírlap, 1841. nov. 3. 742.

16 *Hetilap*, 1846. júl. 28. 1005.

zolt föl, amely az akkori viszonyok között valóban az inasoktatás problémáinak megoldását jelenthette.

Az Iparegyesület szervezői kétségtelenül a merev és csekély hatáskokkal működő oktatási rendszer ellentmondásaira éreztek rá, amikor az egyesületi mesterinas-oktatás bevezetése mellett foglaltak állást, s egy intézményen belül kívántak elméleti és gyakorlati ismereteket nyújtani a tanoncoknak. E lépéssel részben megtörni igyekeztek az uralkodónak az oktatásügy szervezésével kapcsolatos felségjogát, azaz az iskolát közvetve, minden praktikus szüksége mellett politikai törekvések szolgálatába állították,¹⁷ részben célszerű, bárhol alkalmazható mintát kívántak adni újabb hasonló intézmények szervezéséhez.¹⁸

A mesterinas-oktatással kapcsolatos elgondolás a bomló céhes viszonyok sajátos terméke volt, s maga a megvalósítás is a céhek egy részének önkorrektíós-relatív modernizációs készségével függött össze. Az Iparegyesület szervezőit motiváló racionális érvek egyértelműek: „Vannak ... igen sokan — írja Kossuth 1841-ben a Pesti Hírlapban —, kik úgyhiszik, hogy a' czéhek a' műipar kifejlésére nézve is ma már inkább gátló mint előmozdító institutiók; s hogy a tanítás tekintetében sem a' legjobb tanodák. Hogy az inas többnyire házi szolgáltszerepet viszen, s' a' mesterségből nem tanul öt év alatt annyit, mennyit egy jó ipar iskolában fél év alatt tanulhatna.”¹⁹ Az ipariskola fölállítása Kossuthék szerint mégis elsősorban a céhes mesterek belátásán múlott, azon a fölismerésükön, hogy az Iparegyesület nem a céhes oktatási rendszer föladását, hanem kiegészítését kívánja tőlük, továbbá azon, hogy elfogadják: az inasoktatás céhes gyakorlata, amely az inast házicselédnek tekinti és a tanítás helyett akként használja ki, aligha lehet alkalmas arra, hogy a hazai ipar korszerűbbé tételének egyik feltételét biztosítsa.²⁰ „Az iparegyesület által célba vett ismeretterjesztés, a' kezelés gyakorlati fogásainak megtanulását feleslegessé ép úgy nem teheti, mint annak taníttatásába, miként varrják a' sarut, miként gyalulják a' deszkát, szóval: mit a' műhelyek gyakorlati szorgalma nyujt, bizonyosan nem bocsátkozik: hanem oly tanulmányok terjesztésével foglalatoskodandik, melyek a' műhelyekbe életet és haladást leheljenek, s miknek magok a' mesterek is hasznát vehetik” — hangsúlyozta Kossuth. Majd leszögezte: „A' mely kézműves műhelyének öszerű kaptafáján túlra nem néz, az a változó időknek könnyen martaléka lesz.”²¹ „Nem elég az ipart azzal védennünk — írta Samarjai Mihály temesvári reáliskolai tanító a Pesti Hírlapban —, hogy honi gyártmányokat vásárolunk, hanem alkalmas gyárnokokat és kereskedőket is képezzünk, a' bevándorolt gyárnokok nem közérdekből jönnek hozzánk; miután kincset gyűjtenek, előbbi hazájokba csak akkor nem térnek vissza, ha reményök marad még több kincset gyűjthetni.”²²

17 Ld. *Samarjai Mihály* közvetve ezt is érintő írását: *Hetilap*, 1846. ápr. 10. 509–510.

18 Ld. pl.: *Pesti Hírlap*, 1841. ápr. 21. 259–260.; 1845. jún. 24. 413.

19 *Pesti Hírlap*, 1841. ápr. 21. 259–260.

20 „Míg az inas nem leszen egyéb, mint a legdurvább, legalábbvaló házi munkák cselédje, addig nehéz leszen kiírtani a közvéleményből azon hiedelmet, hogy az inasság csak otromba, tanulni nem tudó gyermeknek való — írta *Mesterffy János* A mester-inas ne legyen cseléd című cikkében az Iparegyesület lapjában —, míg az inas ennyire lealáztatik a foglalkodások legszennyezőbbjeire: addig nem igen fog sikerülni a gyermekekkel boldogulni nem tudó szülék büntetési lajstromából kitörölni az inasnak adást! Szóval míg az inas cseléd leszen, addig szellemileg és anyagilag tehetséges fiatalság nem folyamodik a műhelyekbe.” — *Hetilap*, 1846. máj. 5. 629–630.

21 *Pesti Hírlap*, 1841. nov. 6. 746.

22 *Pesti Hírlap*, 1841. ápr. 21. 259–260.

A kossuthi elgondolás középpontjában végül is ez, a nemzeti ipar megteremtésének szükségessége állt, az a gondolat, amely a magyar védegyelet-mozgalomban is testet öltött.²³ Kossuthék e cél elérése érdekében a nemzeti érzésekből és a gazdasági racionalitásból fakadó vagy következő érvrendszer egészét fölhasználták. Ennek átmeneti sikerét egyértelműen bizonyítja a pesti mesterinas-iskola föllállítása is, amely nemcsak a céhek egy részének hozzájárulásával, hanem az ő finanszírozásukból valósulhatott meg. Az Iparegyesület e tárgyban közzétett felhívásáról a 74 pesti céh közül előbb 17, majd újabb 10 nyilatkozott kedvezően, s ezek, valamint több magánszemély adománya révén összegyűlt az iskola művelődési költségeinek fedezetéül szolgáló több mint 600 forintnyi összeg.²⁴

Az Iparegyesület eredetileg már 1842-ben meg kívánta nyitni iskoláját,²⁵ ám a terv ekkor még nem valósulhatott meg. Valószínűleg ez az első időktől rendre fölemlített panasszal függött össze: „a’ pesti czéhek igen hidegen fogadták az egyesület ügyét”.²⁶ Ez lehetett az oka annak is, hogy az „ünnep- és vasárnapokon rendszeren folytatandó physico-mechanikai ’s vegytani ingyen-leczkék” megkezdésére is csak 1843. december elejétől kerülhetett sor.²⁷

A mesterinas-iskola szervezésében jelentős előrelépést jelentett, hogy 1844 januárjában 14 céh képviselője, valamint az Iparegyesület között megegyezés született a tanítás megindításáról.²⁸ Az előkészítő munkák elvégzésére, valamint a felállítandó iskola terveinek kidolgozására egy bizottságot hoztak létre, „mellynek tagjai egy részben az iskolázat elméleti igényeit foglalhatták javaslatukba, más részben pedig a’ czéhek életének körülményeiről, valamint a’ mester képzés tekintetében az iparosok között jelenlevő nézetek és kívánatok felől, a’ küldöttségnek e’ tekintetekben elegendő tudomás nélkül szükölködő tagjait kellőleg értesíthették”.²⁹ Ennek megfelelően a bizottság tagjai között helyet kaptak a céhek képviselői (Aul József varga, Kiesriegel József asztalos, Molnár György gombkötő, Schrammel Antal varga), valamint az Iparegyesület képviselői (Kossuth Lajos, Kronperger Antal, a Josephinum lelkésze és az egyesület magyar nyelv tanára, Vállas Antal, az egyesület természet és erőtan tanára, Virnau János, az iskola későbbi tanára, valamint Wargha István)³⁰ egyaránt.

A bizottság tagjait kétségtelenül a weimari rajzintézet épületében ezekben az években megnyitott ún. *freie Gewerbschule* tapasztalatai ösztönözték tervezetük elkészítésénél. Victor Cousin ekkortájt magyarul is megjelent jelentéséből értesülhetünk arról, hogy „Célja ezen iskolának: a kézműtan [Technik] tökéletesítése. Tanítatik benne: vonalrajz, alkalmazva nézre — perspective —, géprajzra, sat., vázolás, árnyékolás, színezés, másolás, matematikai tudományok, u.m. számvetés, mér- és súlyegyentan [statique] erőműtudomány, s építészet elemei. A leczkék vasárnapokon és ünnepeken tartatnak. A tanulók csak próbatét által jut-

23 Vö.: A magyar védegyelet. Lipcse, 1845. Közli: Batthyány Kázmér és a Magyar Védegyelet. Szerk.: Füzes Miklós. Pécs, 1987. 16–56. Ld. még: Kosáry Domokos: Kossuth és a Védegyelet. A magyar nacionalizmus történetéhez. Bp. 1942.; Horváth Elza: A Védegyelet története. Bp. 1911.

24 Pesti Hírlap, 1844. ápr. 28. 287.; 1844. máj. 23. 530.; Hetilap, 1846. jan. 2. 8.

25 Pesti Hírlap, 1842. jún. 9. 408.

26 Pesti Hírlap, 1841. okt. 6. 678.; 1841. nov. 6. 746.

27 Pesti Hírlap, 1843. nov. 23. 806.; 1843. nov. 30. 822.

28 Hetilap, 1845. aug. 1. 563.

29 Uo. 564.

30 Uo.

nak az iskolába; ez tisztelet és haszon is egyszersmind.”³¹ Ilyen *Gewerbschulek* Bajorországban már 1829 óta működtek. Az általános műveltség tárgyait ezekben sem oktatták (e célból itt is külön vasárnapi iskolákat állítottak föl), csupán a szakma elsajátítása szempontjából fontos és hasznos ismereteket tanították, mégpedig oly módon, hogy az egyes szakmák mesterei a tanulók előtt szemléltették munkájuk fogásait, miközben az oktatók elméleti magyarázatokkal egészítették ki a látottakat.³²

A bizottság 1844. augusztus 4-én terjesztette be tervezetét, amely részletesen kifejtette az intézmény célját, feladatait, sajátosságait. „Czélja a’ megnyitandó mester-inas iskoláknak, hogy az iparos osztály roppant számú sarjadéka, bár rövid ideig, de mégis nevelés- és oktatás-tanilag intézett körülmények között javuljon és értelmesedjék. Nem számolunk ugyan arra, hogy a mester-inas megszerezvén az ezen iskolában nyerhető képeztetést, többé oktatásra nem szoruland, s az iparköri neveltetés magasabb fokait nélkülözheti; legfellebb azt tervezzük, hogy inas-éveiből kikelve már akár az akkorra megnyilandó ipartanodákba beléphessen, akár ha sorsa folyvást műhelyekben tartóztatandja, az öntanulásnak a felébresztett ingerét hordozza kebelében és birja annak előleges feltételező ismereteit. A legjobb esetben tehát csak előkészítés fog eszközöltetni itt az azután használandó ipar iskolákba, — de nem pótlása ezeknek. Egyszersmind azonban úgy vagyunk meggyőződve, s erre a’ Tekintetes Bizottmánynak is kiváló kegyes figyelmét kérjük ki, — meg vagyunk győződve, mikint az általunk tervezett mester-inas iskola, bár nem pótolja az ipartanodát, de nem is pótolthatik ez által. — Még ez ipartanodákat olyan növendék-sereg használja, melynek egyedüli feladata értelmi képződés, egyedüli foglalkodása az iskolázás, s ezért minden idejét csak az idejárás, és otthoni tanulásra fordíthatja: addig a’ mester-inasnak, kinek javára akarjuk iskolánkat megállapítani, fő hivatása az, hogy választott mesterségének durvább munkáihoz hozzá edződjen, annak gyakorlati fogásait, és teendőit eltanulja, — műhelyi ügyességet szerezzen, — továbbá nagy tartozása az, hogy bele szokván minélőbb mesterének dolgaiba, ennek munkával, szolgálattal rojja le tanbérét, rojja le élmezése, sokszor ruházata költségeit, s kárpótolja mind azon kisebb-nagyobb károkat, miket ügyetlensége s tanulói balogságai által okozgat, — szóval viszonyai olyanok, mik nem engedik műhelyi elfoglaltsága rovására tanulásra használni a’ napnak, hogy így mondjuk, rendes iskolai órát.”³³

Ahogy az ipartanodától elkülöníteni igyekszik a tervezet a mesterinas-iskolát, ugyanúgy elhatárolja az elemi iskoláktól, az intézmények eltérő feladatainak megjelölésén túl, azzal is, hogy az inasiskolák számára más tanulási módszereket határoz meg.³⁴ „Érezvén az ipartanodák és elemi iskolák rendszerének megférhetetlenségét a’ mester-inasi viszonyokkal, önkint oda vezérelteténk, hogy tehát valami más intézetet alkossunk, melynek igényei beleilljenek a’ műhelyek körülményei közé”³⁵ — hangoztatta a tervezet, majd rátért az oktatás megszervezésének részletezésére. A mesterinas-iskolai elképzelés abban is új, hogy a tanítást hét-

31. *Victor Cousin*: Jelentése a közoktatás állapotáról Németország némely tartományaiban, különösen Poroszországban. Pesten 1844. 66.

32. *Horváth Ignác*: Az iparos oktatás Bajorországban, tekintettel a honi viszonyainkra. Bp. 1873. 22.

33. *Hetlap*, 1845. aug. 1. 565.

34. Uo. 565–566.

35. Uo. 566.

köznapra kívánta tenni, abból kifolyólag, hogy a tanoncok vasárnap már enélkül is elfoglaltak, hiszen istentiszteleten kell résztvenniük, továbbá a rajziskola órát és az Iparegyesület ismeretterjesztő előadásait is ekkor tartják, melyeken az inasoknak amúgy is jelen kell lenniük. Heti egy munkanapon kívánták ezért őket oktatni, mégpedig úgy, hogy az órát minden nap a város más-más pontján tartanák meg. Ennek részben takarékosági oka volt, részben pedig az a meggondolás, hogy „minden héten hatszor fogván a város különböző részeiben ugyanazon oktatás ismételtetni, a’ mester, ha saját városába nem eresztethé inasát, akkor a’ hétnék akármely következő napján van alkalma az elmulasztott órát pótoltatni a gyerekekkel. Továbbá az oly mester, kinek egynél több inasa van, sohasem kényszerül ugyanazon időben nélkülözni minden inasát, mert egyik napon az egyiket, majd másikon a másikat eresztendi iskolába. Végre a’ mester, ki gyermekétől nem sajnálja hetenként a’ több órát is, ebbéli atyáskodásának gyakoribb alkalmaival adhatja engedélyeit. Mindezen előnyök távol maradnak a vasárnapi iskolázatástól.”³⁶

Az iskolába járókat előképzettségük alapján differenciálták. A kezdők közé az írni-olvasni nem tudókat sorolták, míg a többieket a haladók közé írták be, s őket további két osztályra bontották. „... az osztályoknak korántsem a tanulmányok különeműsége, hanem ugyanazon tanulmányoknak (kivéven, hogy az első osztály csupán csak olvasni, írni, számvetni, alaktant és magyar nyelvet tanul) terjedtebb és alkalmazottabb előadása teszi fokozatát.”³⁷ Ennek megfelelően a II. és III. osztály tanítása ugyanott és ugyanabban az időben történt, hiszen az általuk elsajátítandó tananyag nem minőségben, hanem csupán mennyiségben tért el.

A tervezet részletesen ismertette az oktatott tantárgyakat,³⁸ eképpen összegezve: „Tanulmányai ez intézetnek szoros tárgyalással az olvasás, írás, számvetés, magyar nyelv, alaktan, fogalmazás, népszerű műtan, földleírás, és történet. Ezen kívül ama hasznos ismeretek, főkép a népszerű természettanból, természetírásból, erkölcs és illendőség-tanból véve, melyek az okos hasznos és diszes életnek szabályait tárgyalják, és egy erre alkalmas olvasó kézi könyvbe foglalvák, a’ szeretet és összetartás és türelem ösvényén figyelmeztetve az ifjúságot boldog jövődjüket megalapító viszonyaikra, és kötelességeikre, mint gyermekeiknek szülőik, mint mester inasoknak mestereik és előljáróik, mint nevededő magyar polgároknak a’ haza irányában.”³⁹ A tanítás nyelve magyar volt, de első osztályban még németül is kellett tanulniuk az inasoknak. Az órákat hétköznap esténként tartották, télen öttől hatig a kezdőknek, hattól hétig a haladóknak. Nyáron egy órával később kezdtek mindkét évfolyamon.

Az iskola a tervezetben rögzítetteknek megfelelően, bár némi eltéréssel (öt tanterem helyett csak egy nyílt meg, s a tervezett hat tanítási nappól csak három lett)⁴⁰ 1845. március 31-én nyílt meg. A tantermet, az ideiglenes olvasókönyvet, valamint a szükséges tanszereket az Iparegyesület biztosította.⁴¹ Az egyesület

36 Uo.

37 Hetilap, 1845. aug. 5. 577.

38 Uo. 577–578.

39 Uo. 579.

40 Hétfőnként a bel- és lipótvárosi, szerdánként a terézvárosi, csütörtökönként pedig a józsef- és ferencvárosi iparostanoncokat oktatták (Hetilap, 1845. aug. 5. 581.). A csütörtöki órákat 1846. november 1-től vasárnapra tették át (Hetilap, 1846. okt. 30. 1139.).

41 Hetilap, 1845. aug. 5. 581.; 1845. júl. 22. 525.

pártfogói közül többen adományokkal támogatták az iskolát. A Luczenbacher testvérek, (pesti fakereskedők) 5 pengőforintot fizettek e célból az Iparegyesület pénztárába, míg Jucho József helybeli esztergályos céhmester egy Ruzs-féle szám-gépet készített, s ajánlott föl az oktatás céljaira.⁴² Gróf Batthyány Kázmér egy ún. „néma földabrosz-füzettel” ajándékozta meg a mesterinas-iskolát,⁴³ Batthyány Lajos gróf pedig 160 pengőforinttal az egyesületi rajziskolát támogatta.⁴⁴

A nyitás évében 19 céhből 60 mester 91 inasa tanult az iskolában, 1846-ban 23 céhből 72 mester 107 inasa, 1847-ben pedig 25 céh 120 mesterének 126 inasa járt az órákra.⁴⁵ Ez az akkori pesti inaslétszám töredékét jelentette csupán. A rendelkezésünkre álló 1851. évi pesti inasösszeírásban ugyanis 1522 inas szerepel, ehhez képest — némi retrospekciót alkalmazva — az iskola 1847. évi létszáma mind-össze kb. 8 %-os iskolalátogatásra utal.⁴⁶ Nem véletlen, hogy a kimutatást közlő iparegyesületi jegyző, Csanády Ferenc ekként summázta az adatokat: „Azon számhoz képest, mellyel a’ fővárosban a mesternövendékek vannak, a’ főlebbi számok meg kell vallani, nem nagyok; — mester-inas iskolának nem egy száz, nem is néhány száz, hanem ezernyi növendékének lehetne és kellene lennie.”⁴⁷ Alig változtatott ezen az arányon az 1845 októberében megindított iparegyesületi rajziskolai oktatás, amely „kizárólag az iparos fiatalság kiképzését czélozza, s az iparos művek alakainak nemesítését, szépítését tárgyazza”.⁴⁸ A tanfolyamon, amelyen azonban nem csupán iparosinások vettek részt, hanem pl. orvosok, tanítók, jogászok is,⁴⁹ 1846 végére jelentősen emelkedett a létszám (1846. március elején 72, május végén 115, november elején pedig már 166 tanulót regisztráltak⁵⁰), de korántsem ölelte fel azok körét, akik az oktatásra igényt tarthattak. Némileg kedvezőbbnek tűnhet a kép, ha figyelembe vesszük a városban működő többi rajziskola adatait. A Hetilap 1846. július 17-i összeállítása szerint 4 rajziskola működött ekkor Pesten. A legnépesebb a kegyesrendiek iskolája, ahol 530 növendék volt, az „ágotai evangélikusok rajziskolájában” 90 fiú és 54 leány tanult, az izraelita rajziskolába 44-en jártak, s ezekhez jött az iparegyesületi rajziskola — a kimutatás szerint — 50 tanulóval.⁵¹ Ez az adatsor nagy létszámra utal

42 Pesti Hírlap, 1844. jún. 6. 388.

43 Hetilap, 1845. jún. 20. 383.

44 Hetilap, 1847. jan. 12. 57.

45 Hetilap, 1847. aug. 17. 1059.

46 Az 1851. évi inasösszeírást közli: *Dóka Klára: A pesti céhrendszer válságának kibontakozása az 1840-es években.* Bp. 1970. 143., 291.; Nyilvánvalóan tévedésen alapul ezért a Pesti Hírlap 1844. április 28-i számában (287.) közölt adat, amely 4000-re tette a Pesten élő mesterinasok számát. Megállapításunkat támaszja alá az az 1846. évi összeírás is, amely 2774 kézműves mester és 249 kontár mellett együttesen 6033 segéd és inas jelenlétéről ad számot. *Nagy Lajos: Budapest története 1790–1848.* In: Budapest története III. A török kiűzésétől a márciusi forradalomig. Szerk.: *Kosáry Domokos.* Bp. 1975. 331. Mivel Dóka Klára vizsgálataiból tudjuk, hogy a pesti mesterek általagosan 2 legényt foglalkoztattak (ld. *Dóka K.: i. m.* 54–58.), nézetünk szerint csaknem biztosra vehető, hogy az inasok száma a negyvenes évek utolsó éveiben nem érte el a másfélezret.

47 Hetilap, 1847. aug. 17. 1059.

48 Hetilap, 1846. nov. 3. 1452.

49 Uo.

50 Hetilap, 1846. márc. 10. 374.; 1846. máj. 29. 735.; 1846. nov. 3. 1452.

51 A Hetilap összeállításában szereplő iparrajziskolai létszám ellentmondani látszik a lap egyéb írásából nyert adatainknak. Az összeállításból nem derül ki, hogy mikori adatokat közöl, ezért elképzelhető, hogy az 1845. végi létszámkimutatás szerepel itt, de lehetséges az is, hogy az összeállítás, amely „Városi összeírás szerint” készült, pontatlan.

ugyan, de ha tekintetbe vesszük, hogy az egyházi rajziskolák látogatói jórészt rendszer iskolai tanulók voltak, a rajzoktatásban résztvevő iparosinasok száma aligha módosul számottevő mértékben.

Az eddigiekből is jól látható, hogy az Iparegyesület egy komplex, a gyermekkortól a felnőttkorig ívelő nevelésrendszerbe kívánta beilleszteni a mesterinas-korú gyerekek oktatását. Az itt megvalósuló tanoncoktatás valójában három, egymástól továbbra is független, de szoros kapcsolatban álló területét ölelte föl. Egrészt az 1845. március 31-én megnyitott mesterinas-iskolát,⁵² másrészt az egyesületi rajziskolát, amely kezdetben csak felnőtt iparosoknak és legényeknek, majd 1846 márciusától inasoknak is rajzképzést nyújtott,⁵³ harmadrészt pedig a csak 1847-ben megvalósuló, s igen rövid ideig működő tanműhelyi jellegű esztergályos képzést⁵⁴ fogta egybe. Az utóbbi kettő nyilvánvalóan a mesterinas-iskola kiegészítésül szolgált, habár ismeretterjesztő szerepük, illetve céljuk sem lebecsülendő.

Az iparegyesületi rajziskola, melynek tanára, Glembay Károly nemcsak rajzmester, hanem mérnök és építész is volt,⁵⁵ rövid idő alatt népszerű intézménnyé vált a pesti iparosok körében.⁵⁶ Ennek az volt az oka, hogy a rajziskolák főként építészeti jellegű oktatását meghaladva az itteni képzés „az iparnak minden ágaira kiterjeszkedik”,⁵⁷ azaz az ide járó asztalos, ács, lakatos stb. szakmára készülő tanoncoknak a másutt föllelhetőnél szakszerűbb oktatást adott. Népszerűségét nagyban növelte a mesterinasok lipcsei mintára szervezett rajzműkiállításának megindítása és rendszeressé tétele is.⁵⁸ Sok mester ugyanis a részvételt úgy fogta föl, hogy tanonca esetleges sikere az ő elismerését is jelenti. Mindennek ellenére a rajziskolai képzésben rejlő lehetőségeket csak kevesen használták ki. A tanítványok többsége továbbra is az építészeti és szabadkézi rajzot tanulta. 1846 novemberében mindössze ketten voltak, akik a speciálisabb „kézműi” rajzot sajátították el.⁵⁹ Az oktatás színvonalát jelzi, hogy 1846 novemberében a rajziskolába járó 166 növendék közül mindössze 33 érdemelte ki, hogy munkái a kiállításon szerepeljenek.⁶⁰ Ezek közül is jónéhány rajz csupán az „említendő” között kapott helyet. Az elkövetkező évi kiállítás már nagyobb sikert hozott: a rajztanoda 200 növendéke közül 57 állíthatott ki, összesen 318 rajzot. Míg az előző évben 48 építészeti, 2 kézműi és 87 szabadkézi rajz szerepelt, addig 1847 októberében 163 építészeti, 20 kézműi és 135 szabadkézi rajzot mutattak be.⁶¹ A kiállítók között, miként a rajziskolába járók között is, legnagyobb számban asztalos és lakatos tanoncokat találhatunk.

A rajzműkiállítás mintájára 1847. januárban hirdette meg s tette közzé az Iparegyesület a „mester-inas-művek szabályait”. Az új kezdeményezéssel az egye-

52 Budapesti Híradó, 1845. máj. 18.; *Gelléri Mór: Ötven év a magyar ipar történetéből, 1842–1892.* Bp. 1892. 93.; *Hetilap*, 1845. máj. 16. 222.

53 *Hetilap*, 1846. márc. 10. 374.

54 *Hetilap*, 1846. dec. 25. 1692.

55 *Hetilap*, 1846. máj. 12. 651.

56 *Hetilap*, 1846. nov. 17. 1515.

57 *Hetilap*, 1846. febr. 13. 261.

58 *Hetilap*, 1845. szept. 19. 797.; 1846. jan. 16. 110–111., 1846. okt. 2. 1308. A rajzbírálat szabályait ld.: *Hetilap*, 1847. nov. 5. 1427–1428.

59 *Hetilap*, 1846. nov. 3. 1452.

60 *Pesti Hírlap*, 1846. nov. 10. 315.; *Hetilap*, 1846. nov. 3. 1452.

61 *Hetilap*, 1847. okt. 8. 1293–1294.; 1846. okt. 13. 1362.

sület célja az volt, hogy ennek révén kontrollálni és minőségre ösztönözni lehessen a továbbra is a céhes mesterek irányítása alatt folyó szakmai képzést, azaz elősegíteni azt, hogy „a műhelyek valólag megfeleljenek iskolai rendeltetésöknek”.⁶² A felhívás szerint „kiállíthatnak a mester-inasok akármit, legyen az bevezetett egész, vagy csak valamely egésznek része, mindenestre azonban a kiállítónak mesterségéhez tartozó mű”.⁶³ A kiállított munkákat az egyes céhek által kiküldött szakmai bírák, továbbá az Iparegyesület igazgató választmánya által fölkerített szakemberek bírálták el. „A bírák a kiállított művet azon szempontból fogják megítélni — hangsúlyozta a fölhívás —, hogy az, tekintetbe véve a kiállító ifjú által a műhelyben töltött időt, s fontolóra véve illető mesterségének kisebb nagyobb nehézségeit, a kiállító inasnak milly képzettségi fokát, milly szorgalmát, — az oktató mesternek mi eredményű tanítását, fáradságát tükrözi.”⁶⁴ A fölhívás kiemelte, hogy a bírálók nem csupán a kiállított tárgyat teszik vizsgálat tárgyává, hanem a kiállító mesterinas fölkészültségét is ellenőrzik: „Kitudakozandják tőle: ismeri e mesterségének nyers anyagjait, ezeknek tulajdonságait, jóságok, hasznavehetőségek föltételeit, — ismeri e műhelyének szerszámait, ezek mindegyikének rendeltetését, — ismeri e mesterségének minden készítményeit, — ismeri e mesterségének beszerzési s eladási piaczeit, árait, — szóval vannak e mestersége, s ennek munkái felől némi theoreticus és statisticus ismeretei? — Ezen fölül kitudandják a kiállító mester-inastól, vajjon mestersége gyakorlati fogásaiban jártas e, s e czélból, ha szükségesnek látszanék, meglátogandják az illető műhelyet is s ott az ifjút munkához állítandják.”⁶⁵

A fönti fölhívás bőséges ismertetése azért látszott indokoltnak, mert rávilágít arra: az Iparegyesület a saját irányítása alatt álló mesterinas- és rajziskolai oktatást a körülményekhez képest legszorosabb módon össze kívánta kötni a céhes műhelyekben folyó gyakorlati képzéssel. Végsősoron e szabályzat nem egyébre tett kísérletet, mint arra, hogy körvonalazzon egy, a tanoncoképzés rendszeréből eddig hiányzó, pontos és mérhető feltételekhez kötött szakmai vizsgát. Az Iparegyesület ez irányú törekvése: a vizsgálat normarendszerének kidolgozása és gyakorlatba való átültetésének kísérlete az egyik legelőremutatóbb kezdeményezés volt, amely a korszak tanoncoktatási elgondolásaiban fölmerült.

Az első — és egyetlen — ilyen vizsgakiállítást 1847 pünkösdjén tartották meg. Az előzetes jelentkezés alkalmával 37 mesterinas jelezte részvételi szándékát,⁶⁶ közülük 17 részesült különböző díjazásban, mestereik pedig az egyesület elismerésében.⁶⁷

A mesterségbeli megmérettetés intézményesítési törekvése mellett fontos kezdeményezés volt a gyakorlati esztergályos oktatás bevezetése az Iparegyesület kebelén belül. Janig Károly „erőműves” vállalkozott arra, hogy „a fém-esztergályosság (Metall-Drechlere) köréből gyakorlati leczkéket” adjon. A közlemény szerint az órák résztvevője, köztük az érdeklődő mesterinas „magához az esztergához állítva, gyakorlatilag fogja megtanulhatni a fémfúrást-, a him- és anyacsavarok ké-

62 Hetilap, 1847. jan. 19. 99.

63 Uo. 100.

64 Uo.

65 Uo. 101.

66 Hetilap, 1847. máj. 11. 611.

67 Hetilap, 1847. júl. 9. 873–878.

szítését, — az esztergályozást szabad kézzel s gép segédelmével, a mérfokozást, a csikolást (quilloche-irozást), a fémlombozást s általában a különféle fémeknek, mint vasnak, aczélnak, réznek, sárgaréznek sávozását (desseinekkel czifrázását).⁶⁸ Az Iparegyesület nemcsak felhívásával, hanem anyagilag is támogatta az új kezdeményezést, a műhelyben folyó szakképzést, ennek ellenére a kedvezőtlen körülmények között meginduló s csupán rövid ideig működő⁶⁹ esztergályos-oktatásban rejlő lehetőségek is kihasználatlanok maradtak. Az Iparegyesület vezetői csupán a képzés céhes kereteken kívül eső területeit kívánták kitölteni, az oktatás gyakorlati vonatkozásait továbbra is a céhek belügyének tekintették. Ez volt az oka annak is, hogy nem váltott ki semmiféle visszhangot a Hetilap Eöry nevű cikkírójának javaslata, aki — német források alapján — az ún. *mintaműhelyek* fölállítását szorgalmazta. Elképzelése szerint négy műhelytípust kellene létrehozni: egyet a könnyű fizikai munkák számára (pl. kosárfonás), egyet az agyag- és gipszművesség elsajátításához, egy asztalos műhelyt a famunkák megtanításához és egy kétosztályos mechanikai műhelyt a lakatos és esztergályos, illetve a kovács munkák oktatásához. A javaslattevő szerint 10–12 éves korban kezdenék a tanulást az inasok a mintákkal és szerszámokkal jól felszerelt műhelyekben, előbb a könnyebb munkák műhelyében, majd 11–14 éves korban az asztalos, 14–16 éves korban pedig a mechanikai műhelyben tanulnának tovább. A műhelyi képzéssel párhuzamosan folyna a mesterségekhez szükséges rajz ismeretanyag megtanulása.⁷⁰ Az elgondolás naivitása és kivitelezhetetlensége nyilvánvaló, a műhelyszerű oktatás előnyének fölismeréséből kiinduló javaslat mégis a képzés újjászervezésének helyes irányát jelölte ki.

Az Iparegyesület mesterinas-iskolája, noha szándékai és tevékenysége is a hiánnyok fölszámolására irányult, nem vált az iparoktatás hatékony intézményévé, s mintaadó szerepre sem tudott szert tenni. ennek oka elsősorban a céhes viszonyok megítéléséből fakadóan az iskolakoncepció korlátaiban keresendő.

Az Iparegyesületet a céhrendszerrel kapcsolatos álláspontjának kialakításában a magyarországi polgárosodás lehetőségeinek korlátozott volta motiválta. Ebből következett ugyanis, hogy az egyesület e tárgyban közzétett nyilatkozatait sajátos kettősség jellemezte: bár a céheket rendre „a’ műipar legnagyobb akadályai” közé sorolták, mégis minden esetben fönntartásuk mellett foglaltak állást. „A czéheket — állapította meg Kossuth — a’ mennyiben egyedárusági zsarnokságot üznek, tartjuk kártékonynak, a’ mennyiben pedig a’ műiparnak mintegy gyakorlati iskoláját képezik, javítandónak (nem eltörlendőnek) hisszük.”⁷¹ A látszólagos ellentmondást a céhek megreformálása szükségességének állandó hangoztatásával oldották fel. Miként az egyesület egyik prominens képviselője, Trefort Ágoston hangsúlyozta a Pesti Hírlapban: „... mi honunkban a’ czéheket nem akarjuk egyszerűen megszüntetni, de akarjuk őket korunk’ szükségeihez képest átídomítani.”⁷² Hasonlóan foglalt állást Kossuth is: „... ha még szeretnek magoknak a’ czéhek jövődőt igérni, számolniok kell a’ kor kívánatához; meg kell mutatniok,

68 Hetilap, 1846. dec. 25. 1692.

69 Hetilap, 1847. jan. 22. 111.

70 Hetilap, 1847. ápr. 16. 493–495.

71 Pesti Hírlap, 1843. márc. 12. 164.

72 Pesti Hírlap, 1845. máj. 15. 315.

hogy van kebelökben haladási elem, hogy nem gátjai, sőt inkább előmozdítói a' műipar kifejlésének.”⁷³

Az Iparegyesület vezetői főképp azzal érveltek a céhek szükségessége mellett, hogy Magyarországon az iparszabadság deklarálásának feltételei — noha ezt több szempontból is indokoltnak tartották — akkor még nem voltak adottak. Nézetük szerint a maguk erőteljes kötöttségeivel a céhek voltak a legalkalmasabb szerveződések arra, hogy a szabad iparüzést korlátok közé szorítsák. Az egyesület céhekkel kapcsolatos állásfoglalása, amelyet a Hetilap is közölt, világosan leszögezte: az iparüzés szabaddá tételét meg kell előznie a földbirtok szabaddá válásának. Ellenkező esetben olyan súlyos veszélyekkel járó mobilitás indulna meg az ipari pályák felé, amely azt eredményezné, hogy a mezőgazdaság munkaerő nélkül maradna.⁷⁴ Miként Kossuth már az 1840-es évek elején megfogalmazta: „... a czéhek eltörlését a' föld felszabadításának meg kell előznie; különben a' földművelési érdekektől kelletlenül több erő fog a' műipar mezejére tolni, s ez a' status-teszben vértolulási bajt okozand.”⁷⁵

Az egyesület állásfoglalása elsősorban a kedvezőtlen poroszországi tapasztalatokra hivatkozott, amikor az iparüzés szabaddá tétele ellen érvelt. Az ellenkező vélelet Franciaország példája jelentette, ahol — a forradalom hatására — mind az ipar, mind a mezőgazdaság elveszítette feudális kötöttségét, emiatt az iparszabadság kedvezőtlen hatásai nem érvényesültek. „Azért tehát nálunk — hangsúlyozta az állásfoglalás —, mert még az urbéri válságok nem eszközöltettek, sem, hogy mint Franciaországban forradalmilag rögtön eszközöltessenek, isten ne adja, még fel kell tartanunk az iparszabadság teljes megnyitásával, sőt inkább üdvösnek kell tartanunk minden oly intézményt, melly annak földbirtoki viszonyink által koronként igényelt körülírását lehetővé, alkalmazhatóvá teszi. 'S ilyen kivált a' czéhinstitutio, mellynek határait a' kívánat a' körülmények szerint mindinkább lehet tágítani, a' nélkül hogy lényegét 's üdvös fényoldalait vesztené. Illy tágítható határok pedig azok, mellyekbe a' mű-, jelesül pedig a' kézipart a' czéheknek oktatási és egyedárusági intézményei rakoncozzák.”⁷⁶

Mindebből jól látható, hogy az Iparegyesület álláspontja, noha racionális közgazdasági érveken nyugodott, nem oldotta fel a szabad iparüzés és a céhes korlátozások között feszülő ellentmondást, mivel a céhek melletti kiállása ellentétben állt az akkor már törvényben deklarált, s Kossuthék által is üdvösnek tartott gyár-alapítási szabadsággal. Az 1840. évi XVII. tc. ugyanis azon túl, hogy kimondta: „a ki törvény szerint kereskedést kezdhet, szabadon gyárt is állíthat fel”, rendelkezik arról is, hogy „a gyártó intézetben mindennemű mesterséget (Gewerbe) űző segédmunkásokat szabadon alkalmazhat”.⁷⁷ A törvény eme paragrafusa éppen az Iparegyesület azon törekvését tette semmissé, amely a céhek oktatási funkcióinak megerősítésére irányult, hiszen az alkalmazandó munkavállalóktól semmiféle

73 Pesti Hírlap, 1841. tavaszhoz 21. 260. Ezek a vélemények egybeesnek a kereskedelmi területi választmány kézműrendszerrel kapcsolatos, 1843. évi jelentésében megfogalmazott javaslattal. Ld.: A kereskedelmi és azzal kapcsolatban levő tárgyak iránt kiküldött kerületi választmányának jelentése. Hatodik rész. A' kézműrendszerrel. Pozsony, 1843. 3.; *Horváth Pál*: Nemzetgazdasági elvek a XVIII. és XIX.-ik században tartott országgyűlési munkálatokból kivonva. Pest, 1871. 255–258.

74 Hetilap, 1845. jún. 6. 314–315.

75 Pesti Hírlap, 1841. nov. 6. 746.

76 Hetilap, 1845. jún. 6. 314–315.

77 Magyar Törvénytár. 1836–1868. évi törvénycikkek. Bp. 1896. 149–150.

szakmai képzettséget nem követelt meg. Noha a Hetilap — az egyesület véleményét is tükrözve — megjelentetett ugyan olyan írást is, mely szerint „... mégsem akarjuk a statusnak oly valami jogát elősmerni, melly szerint kitűzhetné az okulás helyeit s kutathatná, hol tanult légyen valaki”,⁷⁸ azaz az oktatás szabaddá tételével mellett állt ki, az Iparegyesület — saját iskoláin túl — a szakmai képzés helyéül továbbra is kizárólagosan a céheket jelölte ki. Bár azok kereteit némileg módosítva, elsősorban a vándorlás céltalanságát, valamint a céhes műhelyekben föllelhető visszaélések felszámolását hangoztatva: „... csak azt ohajtanók — fejt ki ez irányú szándékait az egyesület véleménye —, hogy a’ mesterségre menendő gyermekek elvégezvén, ha lehetett, elsőbb az elemi iskolát, mester-inassága alatt az üzlethez nem tartozó, ’s a’ legényekre már most sem parancsolható szolgái, cseléd munkára ne szoríttassék, se a’ már kiképzett, de még nem mesterszemélyzet különben sem illetékes fenytéke alatt ne álljon, hanem szorosan csak üzleti foglalkodásra alkalmaztassék, a’ mesterinas-iskolákba pontosan eljárassanak, ’s csak mesterök fegyelme alatt álljanak.”⁷⁹

Az iménti, meglehetősen szűkkörű elvárásokat megfogalmazó álláspont kialakítását az indokolta, hogy sem az állam, sem az Iparegyesület nem tudott olyan iskolákról gondoskodni, amelyek a céhekben folyó képzés pótlására alkalmasak lettek volna. Kossuth éles szemmel már 1843-ban észrevette: „... a’ czéhek fogalmában két eszme rejlik, ti. az ipart sorvasztó egyedáruság (melynek eltörlését nem lehet nem kívánni) ’s a’ műiparos nevelés gyakorlati részének, ’s iparegyesületi associationak eszméje; melyet — in thesi — nem lehet nem helyeselni, sőt szükségét elannyira el kell ismerni, hogyha ezen eszme igényeinek a’ czéhek ma már, az idők változott körülményeihez képest, nem helyesen felelnek is meg, — nézetünk szerint a’ törvényhozó nem tenné, a’ mit tennie kell: ha pusztá eltörlésre szorítkozva, az eltörlött helytelen institutio helyébe, más helyesebb eszközt nem állítana.”⁸⁰

Összegezve tehát megállapíthatjuk: az Iparegyesületet elsősorban az a szándék vezette, hogy iskolák, tanfolyamok szervezése révén hozzájáruljon az oktatási rendszer anomáliáinak felszámolásához, emellett a modernizálva megőrzött céhekben folyó tanoncképzést egy minden addiginál korszerűbb követelmény- és vizsgáztatási rendszer bevezetése útján a lehetőségekhez mérten kivonja a céhek korlátlan fönnhatósága alól, s a mestervizsgákat a megváltozott társadalmi elvárások szellemében szélesebb kontroll alá helyezze. Ezt az elképzelést az egyesület céhekkel kapcsolatos állásfoglalása igen részletesen kifejtette: „...távol van tőlünk, hogy törvényileg kívánnók kimondatni: miként csak az lehet mesterré, ki az ipariskolák egyike vagy másikától bizonyítványt, s ismét egy vagy más mestertől tanúságot mutand elő; sőt inkább azt ohajtjuk, ’s ohajtjuk mind a’ tanulási szabadság, mind a műipar érdekében, hogy a’ törvényhozás jelentené ki, miként, nem tekintve azt, mi uton, ’s hol képezte legyen ki magát a’ mesterségre vágyakozó, csak hogy képességének elegendő tanulságát adja, mesterré lehet mindenki. ’S az illy egyénekre is, kik ipariskolai bizonyítványokkal nem bírván, feljebbi javaslatunk szerint mesteri vizsgálat nélkül mesterekké nem is lehetnek, ajánljuk megtartani a’ mestervizsgálatot, azon különbséggel azonban a’ mostanítól, hogy ez-

78 Hetilap, 1846. ápr. 10. 509–510.

79 Hetilap, 1845. jún. 6. 316.

80 Pesti Hírlap, 1843. márc. 12. 163.

után szükséges legyen a' gyakorlati jártasság bebizonyításán túl, az ipariskolai tudományokból is vizsgálatnak történnie; — hanem azonfelül, hogy remeklés itt sem kívántatnék, a' vizsgálok sem kizárólag a czéhbeli mesterek lennének, 's a' képesség megbírálása sem csupán tőlük függne; — nehogy egyedárusi féltékenységből, kenyérririgység, vetélkedési szűkkeblűség áldozatául esni találjon a' különben épen kitűnő ügyessége által félelmetessé vált egyén. Vizsgáló bírókká a' czéhbeli mesterekhez valamely ipariskolai tanítók lehetnének alkalmazandók, — a' bírálat vég kijelentése pedig a' támadandó netaláni nehezlések esetében vagy az ipariskolai igazgatóságot, vagy az e' végből megkeresendő iparegyesületünk által e' czélra kinevezendő bizottmányt illetné.⁸¹

Az eddig elmondottak alapján jól látható, hogy az Iparegyesületet a magyar polgári fejlődés felemás jellege vezette arra, hogy a céhrendszer fönntartása mellett, illetve a céhekkel való együttműködés révén biztosítsa az iparoktatás elkerülhetetlenné váló megreformálását. A Kossuthék gondolkodását befolyásoló nyilvánvaló ellentmondás, ti. hogy olyan szerveződést erősítettek, amely más szempontok alapján a polgárosodás egyik legnagyobb gátját jelentette, olyan ambivalens helyzetet eredményezett, amely az 1840-es évek ipari mozgalmainak egészére kedvezőtlen hatást gyakorolt — minden segítő szándéka ellenére. Nem csupán azért, mert a céhek túlnyomó többsége továbbra is a hagyományos — az Iparegyesület lapja által szüntelenül támadott — módszerek alkalmazásával végezte az inasok oktatását, hanem azért is, mert ezáltal a polgári átalakulás magyarországi vezető ereje a céhek melletti kiállásával a céhek egyéb, a gazdasági fejlődést akadályozó vagy ellene ható megnyilvánulásait is kénytelen-kelletlen védelmébe vette. Életképtelennek bizonyult az Iparegyesület azon szándéka is, amely a céhek fölötti egyesületi kontroll megvalósítására irányult, mivel a gyakorlatban e törekvés rendre kudarcot vallott.

Kossuthék elgondolása tehát az iparfejlesztést segítő iskoláztatás megoldásával kapcsolatosan alapvetően helyes volt, a megvalósítás módja azonban már magában hordta a kudarc lehetőségét. Az oktatás eredményessége ugyanis nem volt összeegyeztethető a céhes keretek, s azon belül a céhes iparoktatási viszonyok változatlan fönntartásával. Nemcsak azért, mert a mesterek nagy többsége továbbra is privilégiumainak csorbítását látta minden külső oktatási kísérletben, s mivel maguk sem voltak nyitottak, nem kívánták elősegíteni, hogy tanítványaik esetleg később velük szemben fölhasználható ismeretekre tegyenek szert,⁸² hanem azért is, mert az Iparegyesület — állami támogatás hiányában — a céhek belátására bízta, kihasználják-e az iskolát vagy sem. A lehetőségek egyébként is korlátozottak voltak, hiszen heti 1 óra jószerivel a semmivel volt egyenlő, a céh-érdekek prioritása viszont nem tette lehetővé sem a tanítás idejének, sem pedig intenzitásának növelését.

Az oktatás eredményesebbé tételéhez elsődlegesen arra lett volna szükség, hogy az ismeretek szabadon kamatoztathatók legyenek, a céhes kötelék viszont minden szabad gondolatnak, új technikai eljárás kidolgozásának és alkalmazásának áthághatatlan gátja volt. Egyértelműen megfogalmazta a helyzet visszasságát már 1846-ban, az iparszabadságról írott munkájában Szokolay István: „A céhek úgy dolgoznak most, mint századok előtt; úgy tanítják növendékeiket, mint ré-

81 Hetilap, 1845. jún. 10. 334.

82 Pesti Hírlap, 1841. nov. 6. 746.

genten, és azon kiváltságos, és önző szellem uralkodik a' czéh' kebelében napjainkban is, mint az ököljog' korában. Azon férfiak, kikre a' legutolsó nemzedék is hálával emlékezhet vissza, p. o. Watt, Arkwright 's a' t. a' szabad térnek valának szüleményei, mert a' czéh többé nem azon föld, mellyen a' tanítás alapulhatna, mellyben az ipartan gyümölcsöket hozhatna, a' sötétség' szülöttje volt a' barbár századokban, sötétség a' jelleme mostan is!”⁸³

A céhek elfogadása és fönntartása, sőt az oktatás megszervezésénél a rájuk való támaszkodás eleve béklyóba zárta Kossuthék elképzelését. Ennek már csak következménye volt, hogy azok az oktatást segítő intézmények, amelyeket maguk Kossuthék is szükségesnek tartottak, így az ipariskolákhoz kapcsolt „gyakorlatilag foglalatokodtató” helyek és eszközök bevezetése,⁸⁴ vagy az Erdélyi János által emlegetett „oly gyárak, mellyek a' nemzet különös pártfogása alatt munkálkodván, nem csak anyagi nyereséget, hanem a' műipari értelmesség terjesztését is tűznék ki czélul,”⁸⁵ nem valósulhattak meg. Ilyen körülmények között ezért teljesen helytálló Mesterffy János nem kevés keserűséget sugárzó megállapítása: „mindent, mit iparos osztályunk képzésére teszünk, abból áll, hogy jámborul elhisszük, miként elég műveltséget, szakértelmet s tudományos okszerűséget adnak a czéhbeli inaskodás szolgáléi s a kényszerített kórász vándorlás,”⁸⁶ de teljes joggal állapította meg Wargla János is a Budapesti Híradóban: „.... mit az iparegylet ezen [ti. az iparoktatás] tekintetében tesz és tehet, szép ugyan, de kevés és egyoldalú. E célra országos intézet kell.”⁸⁷

Mindebből jól látható, hogy a mesterinas-iskolai oktatás három évi működés után nem csupán az időközben radikalizálódó belpolitikai események hatására omlott össze, hanem azért is, mert az Iparegyesület vezetőinek a céhek megreformálhatóságával kapcsolatos illúziója eleve zsákutcába kényszerítette. Nem véletlen ezért, hogy a polgári átalakulás 1848. áprilisi alaptörvényei között nem szerepel az iparfejlődés leginkább akadályozó céhes viszonyok felszámolását kimondó határozat, mint ahogy az sem véletlen — éppen a főnti dilemmából következően —, hogy az oktatás egészét újratárgyaló 1848. július 20–24-i egyetemes tanügyi kongresszuson nem került szóba az iparoktatás kérdése.⁸⁸ Ez magyarázza továbbá azt is, hogy a Batthyány-kormány gyakorlatilag figyelmen kívül hagyta az „Ipare-

83 Szokolay István: Czéhkek és iparszabadság. Pesten 1846. A céhes tanítás alapos bírálatáról ld. 42–56. Szokolay a céhes oktatás helyett olyan reáliskolák felállítását szorgalmazta, amelyek ekkor már Bécsben, Triesztben, Prágában és Brodban is működtek, s amelyek létrehozását az 1849-ben kiadott *Entwurf* kötelezővé is tette Ausztriában. Ezek középfokú iskolák voltak, és a beiratkozó tanuló részéről elemi iskolai végzettséget tételeztek föl. Szokolay szerint azonban „ezen reál iskolákba mindenkinek kell járni, ki mesterségre akarja adni magát”, azaz nem vette figyelembe, hogy az iparosinasok oktatásában még az elemi műveltség megszerzésének sem voltak meg a föltételei. Elgondolása alapvetően helyes, hiszen kétségtelenül jogos volt igénye a középfokú szakoktatási rendszer megteremtésével kapcsolatban, de addig, amíg az elemi iskoláztatás alapvető hiányosságai nem számolódtak föl, e téren kissé idealisztikus álláspontot képviselt. Ezt bizonyítja, hogy noha a reáliskolák bevezetését elrendelő *Entwurf* 1849-ben Magyarországra is kiterjesztették, valós szerephez csak 1868 után, a kötelezővé tett és átfogóan szabályozott elemi iskolai oktatás bevezetése után jutott. Szokolay I.: i. m. 155–158.; Dokumentumok a magyar nevelés történetéhez 1849–1919. Szerk.: Kőte Sándor, Ravasz János. Bp. 1979. 11–13.

84 Hetilap, 1846. szept. 22. 1257.

85 Erdélyi János: Nemzeti iparunk. Bővítve s' jegyzetekkel kísérve kiadta Fényes Elek. 2. kiad. Pest, 1846. 262.

86 Hetilap, 1846. jún. 16. 811.

87 Budapesti Híradó, 1845. máj. 22. 339.

88 Háda József: Régi íráások. 1848-ban tartott egyetemes tanügyi kongresszus jegyzőkönyve és naplója. Bp. 1913. 14.

gyesület építész-rajz-tanodai ifjúsága” által Klauzál Gábor földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterhez 1848. április 17-én a céhek megszüntetésére benyújtott kérelmét, még akkor is, ha a petíciónak a mesterek és a legények jogviszonyának szabályozására irányuló elképzelése végül is elfogadottá vált.⁸⁹

89 Hetilap, 1848. ápr. 18. 485–486. Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc időszakában mindössze egy ízben, Klauzál Gábor 1848. június 9-én kiadott rendeletében foglalkoztak céhüggyekkel, igaz, azzal a megszorítással, hogy a rendelkezés addig érvényes, „míg az iparügy teljesen és kimerítőleg nem rendeztetik”. A rendelet csupán módosította a céhszabályokat, de magát a céhrendszert, s ezzel együtt a céhes iparoktatási gyakorlatot érintetlenül hagyta. Klauzál szabályozta ugyan a tanoncok helyzetét, oktatásukról is intézkedett, a bevett formák alapvető, akárcsak a mesterinas-iskolák bevezetése és kötelezővé tétele irányába vezető megváltoztatását mégsem fogalmazta meg. A rendelet 4. paragrafusa ehelyett az évtizedek óta hangoztatott, s jórészt mindaddig hatástalan elvet ismételte meg: „A’ mesterek tanulóikat, ha és amennyiben lakhelyeiken vasárnapi, és rajziskolák léteznek, ezekbe szorgalmasan eljárni tartoznak.” Ennek ellenére lényeges intézkedés ez, mert kimondta, hogy az inasok, akiket a rendelet kiadásától kezdődően iparos tanulóknak kell nevezni, csak szakmájuknak és koruknak megfelelő munkákra vehetők igénybe, továbbá szabályozta munkaidejüket is. A 6. paragrafus pedig kimondta, ami szintén lényeges változás, hogy a rendelkezések megszegői „az ebbéli vádok valósága esetében a’ tanuló-tartás jogától fognak megfosztatni”. Közlöny, 1848. jún. 11. 17–19.

Az Iparegyesület mesterinas-iskolájába járó tanoncok foglalkozási összetétele

Foglalkozás	1845	1846	1847
asztalos	2	4	22
ács	-	1	1
bádogos	-	-	1
csizmadia	7	20	30
esztergályos	1	-	-
fodrász	3	4	3
hentes	-	1	-
gombkötő	1	1	2
kádár	4	-	-
kalapos	-	2	2
kardcsiszár	-	-	2
kerékgyártó	-	-	6
kesztyűs	1	2	1
kereskedő	-	-	1
kosárkötő	8	9	1
kovács	-	1	2
kőműves	-	-	1
könyvkötő	4	1	-
lakatos	-	3	2
mézeskalácsos	-	3	2
paszományos	1	-	-
puskaműves	-	1	1
sarkantyús	2	-	-
selyemfestő	1	1	1
szabó (magyar)	8	9	4
szabó (német férfi)	14	20	15
szabó (német női)	25	15	7
szerszámműves	2	-	-
szíjgyártó	1	1	1
színező	-	1	3
szobrász	2	2	2
tímár	-	1	-
varga	10	18	13
Összesen:	91	107	126

Forrás: Hetilap, 1847. aug. 17. 1059.

Az Iparegyesület mesterinas-iskolájába járó tanoncok
évfolyam szerinti megoszlása

	kezdő	I. oszt.	II. oszt.	III. oszt.
1845	24	58	42	-
1846	32	51	35	9
1847	38	58	38	10

Forrás: Hetilap, 1847. aug. 17. 1059.